

Plan för meningsfull fritid 2021-2022

**Insatser för elever i mellanstadieålder i socialt
utsatta områden**

2020-11-17

Versionshantering

Datum	Version	Beskrivning	Författare
2020-11-17, Grundskolenämnden § X	1.0	Plan för meningsfull fritid 2021-2022, Insatser för elever i mellanstadieålder i socialt utsatta områden	Wenche Pålsson

Innehåll

1	Inledning	3
1.1	Upplägg och avgränsningar	3
1.2	Målbeskrivningar	4
2	Insatsområde 1: skolan som arena	5
3	Insatsområde 2: utökad timplan	6
4	Insatsområde 3: utökad inskrivning i fritidshem	7
5	Insatsområde 4: övrig samverkan och andra samarbeten	8
5.1	Samverkan med socialnämnder	8
5.2	Insatser på enskilda skolor	8
5.3	Samarbeten för områdesutveckling	8
5.4	Idéburet offentligt partnerskap (IOP).....	9
5.5	Kulturskolan.....	9
6	Uppföljning	10
6.1	Sammanställning av indikatorer	10

1 Inledning

Göteborg är en segregerad stad där förutsättningarna för barn och unga att klara skolan och ha goda chanser i livet i övrigt varierar. Beroende på var man bor och vilka föräldrar man har, klarar elever skolan mer eller mindre bra. Likaså är elever mer eller mindre nöjda med sin fritid och engagerar sig i olika utsträckning i fritidsaktiviteter, vilket har direkt påverkan på deras hälsa, välbefinnande, utveckling och identitetsskapande. Risken att hamna i ”fel sällskap”, med därtill socialt nedbrytande beteenden, är större i vissa områden än andra när vettiga fritidsalternativ inte finns.

Grundskolenämnden har ett avgörande ansvar för elevers möjligheter att lyckas med skolan och ge dem den utbildning de har rätt till. Knappast någon kan idag ifrågasätta grundantagandet att skolgången villkorar en individs chanser i livet vad gäller arbete, hälsa och möjligheten till ett i övrigt välfungerande liv. Vad denna plan syftar till, är dock att kraftsamla för de insatser som kan ske främst *efter* skoltid, och som också har betydelsefulla funktioner för elevers möjligheter till goda uppväxtvillkor. I miljöer där familjer har svagare socioekonomisk anknytning framstår dessa insatser som än viktigare.

Grundskolenämnden fastslog i sin budget 2020 att ta fram en handlingsplan för hur arbetet med skolan som arena kan breddas för att nå fler skolor i socioekonomiskt utsatta områden, liksom en plan för hur arbetet med barn och ungdomars möjligheter till meningsfull fritid ska utformas i samverkan med externa aktörer. Detta uppdrag, liksom det tidigare nämnduppdrag som gavs i samband med avvecklandet av öppna fritidsverksamheter 2019, utgör den riktade politiska styrning som formar utgångspunkten för denna plan. Grundskoleförvaltningen har ända sedan starten 2018 arbetat utifrån förstärkningsområdet *Ökad likvärdighet*.

Inför 2021 står grundskolenämnden inför ett utökat uppdrag, då stadsdelarna avvecklas. Det som tidigare har benämnts som ”befolkningsansvaret” kommer då att vara tydligare beskrivet för grundskolenämnden, liksom nämndens ansvar för aktiv samverkan med andra nämnder och med civilsamhället. Den fritidsstrategiska plan som antagits av nuvarande stadsdelar innehåller liknande åtaganden från kultur- och fritidssektorns sida, där grundskolenämnden kan göra en viktig samverkanspart.

1.1 Upplägg och avgränsningar

Planen ska stödja förvaltning och skolor i att prioritera och rikta insatser i den omfattning och i det tempo som villkoras av elevers behov, skolenheternas förutsättningar och utvecklingen i olika områden i Göteborg. Den beskriver fyra insatsområden som alla syftar till att utjämna livsvillkoren för elever i kommunala skolor i Göteborg; *skolan som arena, utökad timplan, utökad inskrivning i fritidshem* och *övrig samverkan och samarbeten*. En rektor kan applicera en eller flera insatser på sin skola, beroende på elevernas behov och skolans förutsättningar. De sociala behoven i det omkringliggande området

liksom kompetensen och erfarenheten hos personalen på skolan har stor betydelse för vilka insatser som ger bäst effekter och ska vara vägledande vid prioriteringen.

Planens insatsområden fokuserar i första hand på grundskole- och grundsärskoleelever i mellanstadiet, men på F-6-enheter kan även årskurs 3 ingå. Mellanstadietiden kan betraktas som en kritisk period för elever i socioekonomiskt utsatta områden. Fritidshemsinskrivningen minskar då generellt, eftersom elever i högre utsträckning går hem själva, och rörligheten för eleverna ute i närsamhället ökar. Elever i dessa områden har redan i lågstadiet en lägre inskrivningsfrekvens i fritidshemmet eftersom föräldrarna i lägre utsträckning arbetar eller studerar jämfört med andra områden, och i mellanstadiet minskar denna drastiskt. Särskilda satsningar på tiden efter skolan behöver göras i mellanstadiet så att elever får en vettig sysselsättning. Detta stärker eleverna vilket i sin tur gynnar deras skolprestationer, samtidigt som risken för socialt nedbrytande beteenden minskar.

En avgränsning har också gjorts till att i första hand fokusera på skolor med en elevgrupp som har ett socioekonomiskt index¹ om 150 eller högre. Det handlar om skolenheter som till relativt stor del präglas av elevgrupper där många inte har svenska som modersmål och där de sociala förutsättningarna kan innebära trångboddhet, närvaro av kriminella nätverk i närmiljön och svagare stöd hemifrån vad gäller exempelvis läsläsning eller deltagande i fritidsaktiviteter efter skoltid.

1.2 Målbeskrivningar

Inom ramen för arbetet med Jämlik Stad har fyra målområden identifierats. Denna plan utgår från det delmål som grundskolenämnden omfattas av, *Skapa en god start i livet och goda uppväxtvillkor*.

Programmet för Jämlik Stad fastslår att ”en god start i livet är avgörande för barns livsvillkor och hälsa, både under uppväxten och senare i vuxenlivet. Att få en god start i livet med goda ekonomiska och fysiska uppväxtvillkor, trygga relationer till vuxna, goda kamratrelationer samt lek och lärande, är viktigt för att uppnå kognitiva, mentala, sociala och motoriska färdigheter. Att barn tillgodogör sig en god utbildning, lever i en trygg social miljö med trygga ekonomiska villkor påverkar deras livsvillkor och möjligheter senare i livet. De erfarenheter, kunskaper och färdigheter som barnet får är en grund för att utveckla nya färdigheter och kunskaper.”²

Programmet för Jämlik Stad redogör för sju strategier i syfte att nå delmålet, där strategin *Barn och unga ska ha en tillgänglig och meningsfull fritid* är styrande för framtagandet av denna plan.

¹ Socioekonomiska index finns framtagna för alla kommunala och fristående skolor i Göteborg, som en del av resursfördelningsmodellen.

² Ibid, s. 10.

2 Insatsområde 1: skolan som arena

Konceptet *skolan som arena* verkar för att skapa en trygg mötesplats där barn och vuxna tillsammans med andra aktörer från offentlig, privat och idéburen sektor, stärker varje barns rätt till goda uppväxtvillkor. Skolorna blir ett nav i området dit boende i närsamhället kan komma och delta i, eller leda, olika kostnadsfria aktiviteter utanför lektionstid. Offentliga, idéburna och privata aktörer bjuds in för att bidra med resurser och aktiviteter för att fler barn och unga ska klara sina studier, ta del av kultur- och fritidsaktiviteter, känna sig trygga i sitt närområde och på sin skola, och ha viktiga närvarande vuxna som stärker deras uppväxtvillkor.

Skola som arena är inget nytt, utan kan liknas vid arbeten som på andra ställen kallas *community school* eller *skolan mitt i byn*. I Göteborg är skola som arena ett arbetssätt som stärker och förenklar samverkan där skolans lokaler blir ett nav i områdesarbetet. Viktiga utgångspunkter och förutsättningar för arbetet är att skolans undervisning och timplan fredas, att aktiviteterna är kostnadsfria och att även andra boende i närområdet bjuds in – alltså inte bara elever och vårdnadshavare.

En av utmaningarna med att utveckla arbetet med skola som arena är att relatera till framgångsrika och pågående processer i skolans närområde. I flera av Göteborgs olika stadsdelar har det sedan länge pågått områdesarbete som till vissa delar svarar upp mot målsättningarna för insatsen och som har ett liknande arbetssätt. Det kan handla om ett välutvecklat sätt att mobilisera och arbeta tillsammans med vårdnadshavare. Det kan också handla om en lång erfarenhet av tvärssektoriell samverkan eller fungerande former för medskapande processer och forum för ungas delaktighet. Många olika aktörer, inklusive stadsdelarnas trygghetsarbete, fritidsverksamhet, kulturskola och föreningskonsulenter, anordnar också meningsfulla fritidsaktiviteter i de olika områdena. Det är viktigt att inte starta parallella processer utan att bygga på det som fungerar och fylla på där det saknas insatser.

Skolans verksamhet har för många ett stort förtroende och upplevs även som en trygg och legitim plats, vilket resulterar i att fler föräldrar tillåter sina barn att vara med på fritidsaktiviteter om de sker i just skolans lokaler. Flera unga, främst flickor, har uttalat att de inte har tillåtelse att gå till fritidsgård eller liknande mötesplatser – men att stanna på aktiviteter på skolan, direkt efter lektionernas slut, har flera vårdnadshavare haft lättare att tillåta. En annan fördel är att skolans tillgänglighetsanpassade lokaler samnyttjas mer och av fler.

En närmast samstämmig forskningslitteratur lyfter fram de positiva effekterna av föräldrasamverkan, och att stärka de viktiga vuxna som finns runt barnen. En bra samverkan mellan skola och föräldrar bidrar till bättre skolprestationer och högre skolnärvaro hos eleverna. Att stärka föräldraförmågan är en av de viktigaste insatserna samhället kan göra för att undvika ojämlikhet och negativa utfall för barn och unga.

3 **Insatsområde 2: utökad timplan**

På skolenheter där få elever är inskrivna i fritidshem, kan en förlängd skoldag fylla flera syften. Först och främst erbjuds eleverna utökad undervisningstid, vilket ger dem ökade möjligheter att lära sig mer. Undervisningen kan också varieras på ett mer kreativt sätt, vilket kanske inte alltid är möjligt på samma sätt vanligtvis. Dessutom utgör själva eftermiddagstiden också ett alternativ till fritidshem, som många elever inte är berättigade till eller har möjligheter att delta i. Elever utan fritidsaktiviteter eller som löper risk att hamna i socialt nedbrytande miljöer på sin fritid, ges därmed möjlighet till en alternativ aktivitet.

Grundskolenämnden medgav under vintern 2020 fyra skolor att utöka sina timplaner med start hösten 2020. Samtliga skolor har elevgrupper i behov av framför allt lästräning, simundervisning och matematik. Ambitionen är att skolorna ska fortsätta med insatsen även längre fram och att fler skolor ska ansluta sig till satsningen, om den bedöms lyckosam. Det är viktigt att satsningen inte blir ett tillfälligt projekt utan ett långsiktigt arbetssätt.

Undervisningstiden utökas med minst fem timmar per vecka. Enligt skollagen får den obligatoriska verksamheten inte överstiga åtta klocktimmar per dag, och får inte förläggas till helger. Skoldagen kan med andra ord till exempel förläggas till klockan 8:00 – 16:00, måndag till och med fredag. Tiden som omfattas av utökad timplan blir obligatorisk för alla elever, och eleverna omfattas då av skolplikt. Undervisningen ska hålla samma kvalitet som övrig undervisning, det vill säga ledas av en lärare som är behörig i sina ämnen.

Elevernas generella undervisningsbehov styr insatsen, och utökad undervisning i aktuella skolämnen utformas. Det generella undervisningsbehovet kan utläsas i betyg i årskurs 6, resultat på nationella prov och andra utvärderingar inom ramen för det systematiska kvalitetsarbetet. Om det till exempel är lästräning som är elevernas primära behov så är det detta som skolan ska satsa på.

Minst en hel årskurs omfattas av utökad timplan. Om endast någon eller ett par årskurser kan prioriteras väljs den yngsta årskursen (årskurs fyra) först. Det är också viktigt att ett mellanmål serveras eleverna på eftermiddagen.

4 Insatsområde 3: utökad inskrivning i fritidshem

Inskrivningsfrekvensen i fritidshemmet skiljer sig stort mellan olika områden i Göteborg, och i synnerhet i mellanstadieåldern spelar socioekonomiska förhållanden stor roll för huruvida en elev skrivs in i fritidshem eller ej efter skoltid. Under våren 2020 var endast knappt åtta procent av eleverna i årskurs fyra till sex inskrivna i fritidshemmet i de skolor med ett socioekonomiskt index högre än 150.³ Orsaker till detta är sannolikt dels att föräldrar utan arbete inte har rätt att ha sina barn på fritidshemmet, dels att avgiften kan vara betydande för en familj med små marginaler. I mellanstadiet blir dessutom elever mer rörliga och kan ofta ta sig hem från skolan på egen hand, och det är naturligt att en avtrappning i inskrivningsfrekvens sker i takt med stigande ålder.

Fritidshem av god kvalitet kan dock vara särskilt gynnsamt både för elever med annat modersmål än svenska, och för elever med sociala svårigheter. Erfarenheten visar att fritidshemmet kan stärka språkinläringen men också träna elever i socialt samspel, vilket borgar för en bättre skolsituation för dessa elever.⁴ En ökad inskrivningsfrekvens i fritidshemmet för elever i socialt utsatta miljöer torde därför gynna elevernas kunskapsresultat, trygghet och trivsel i skolan.

Tanken med insatsen är att de skolor med goda förutsättningar i form av befintliga välfungerande fritidshem för äldre åldrar ska kunna bygga vidare på dessa och ytterligare förstärka och kvalitetshöja verksamheten, samtidigt som fler elever skrivs in. Det är dock viktigt att komma ihåg att fritidshem är en frivillig verksamhetsform – skolan kan aldrig tvinga en elev att skrivas in i fritidshem om vårdnadshavaren inte vill detta.

Skollagen ger stöd för inskrivning i fritidshemmet av särskilda skäl, antingen på grund av familjens situation i övrigt, eller om det finns fysiska, psykiska eller andra skäl som föranleder särskilt stöd i form av utbildning i fritidshemmet.⁵ I praktiken kan detta översättas till behov av social eller språklig träning.

Konkreta arbetsmetoder för att få fler elever att skrivas in i fritidshemmet kan handla om skraddarsydd information och hjälp till vårdnadshavare, översyn av interna rutiner för inskrivning av elever, och samverkan med kommande socialnämnder för att se över möjligheterna till hjälp för familjer med avgiften. Inte minst är ett riktat pedagogiskt utvecklingsarbete en viktig förutsättning för att kunna erbjuda elever åldersanpassade aktiviteter på ett kvalitativt sätt. Kompetensförsörjningsarbetet är avgörande i denna del där andelen behöriga lärare i fritidshem behöver öka kraftigt.

³ Uttag från Procapita, maj 2020.

⁴ Se till exempel SOU 2020:34, Stärkt likvärdighet och kvalitet i fritidshem och pedagogisk omsorg, Utbildningsdepartementet

⁵ Skollagen, 14 kap 5, 6 §§.

5 **Insatsområde 4: övrig samverkan och andra samarbeten**

Idéburna aktörer, andra offentliga aktörer och privata aktörer kan på olika sätt bidra i områdesarbetet runt en skola och dess elever. Samarbeten med aktörer med riktade uppdrag efter skoltid kan göra stor skillnad för elever som annars inte skulle haft någon fritidssysselsättning. Insatsen bygger på samma logik som skolan som arena, men involverar enstaka aktörer och aktiviteter, till skillnad från skolan som arena som innefattar en bred samverkan med många aktörer i ett närområde.

Grundskolenämnden har antagit en riktlinje för externa samarbeten som också är styrande för insatserna.

5.1 **Samverkan med socialnämnder**

2020 är det sista året med stadsdelsdrivna öppna fritidsverksamheter, där två stadsdelsnämnder utför öppen fritidsverksamhet i anslutning till tre skolor.

Inför 2021, när stadsdelarna upphör i Göteborg, kommer kommande socialnämnder att prioritera och rikta sina förebyggande insatser. Det kan handla om att bedriva fritidsgårdar riktade till mellanstadiet, eller mer fria aktiviteter i parker och aktivitetshus på eftermiddagar, kvällar och helger utan de åtaganden som följer av en samverkan kring öppen fritidsverksamhet, som är reglerad i skollagen. Grundskolenämnden kommer noga följa utvecklingen i staden och komplettera med andra strategier enligt denna plan där behov finns. I dagsläget är stadsdelarnas insatser för mellanstadiet mycket ojämna över staden – i allmänhet finns fritidsgårdar för högstadiel elever men den riktade mellanstadieverksamheten är inte lika utvecklad.

5.2 **Insatser på enskilda skolor**

Enskilda skolor kan också ha olika typer av samarbeten, till exempel med idrottsföreningar i olika satsningar. Verksamheter och satsningar som bedrivits med stöd av folkhälsomedel i anslutning till olika skolor har varit bundna av avtal som tecknats under tiden då skolan tillhörde stadsdelsnämnderna, men börjar nu löpa mot sitt slut. Här behöver förvaltning och skolor bedöma nyttan av projekten, och ta ställning till en fortsättning för den enskilda skolan. Upphandlingsregler ska följas.

5.3 **Samarbeten för områdesutveckling**

På flera håll i staden samarbetar skolor med olika idéburna eller andra aktörer kring elevers fritid, ofta i sammanhang där lokala bostadsbolag är drivande och

i flera fall finansierar insatser. Bostadsbolagens intresse för trygga områden går hand i hand med skolans behov av en aktiv och meningsfull fritid för eleverna. Här kan samarbeten med fördel etableras. Viktigt är att tydliggöra respektive parts åtagande och ansvar. Här finns ledning i riktlinjen för externa samarbeten.

5.4 Idéburet offentligt partnerskap (IOP)

Idéburna offentliga partnerskap är tillitsbaserade samverkansöverenskommelser mellan flera parter. IOP:er kan fungera långsiktigt, eller som tillfälliga lösningar i avvaktan på andra former för samverkan.

För att grundskolenämnden ska kunna teckna en IOP krävs att verksamheten inte ersätter något som nämnden är ålagd att utföra enligt lag och reglemente, exempelvis undervisning, fritidshemsverksamhet eller öppen fritidsverksamhet för mellanstadieelever.

5.5 Kulturskolan

Kulturskolan bedriver främst verksamhet på barns och ungas fria tid. Detta kan till exempel ske under fritidshemstid i form av så kallat *kulturskolefritids* eller som frivillig verksamhet under eftermiddagar och kvällar. För att nå nya målgrupper och stärka upp trygghetsarbetet i staden erbjuder kulturskolan även verksamhet på helger och lov. Kulturskolan bidrar till att skapa en rik och meningsfull fritid för barn och unga. Deras kreativitet uppmuntras och de ges möjlighet till kulturutövande och eget skapande oavsett uttrycksform.

Kulturskolans främsta syfte är att öka tillgängligheten till det kulturella och konstnärliga livet som alla barn och unga har rätt att fritt delta i. De får i verksamheten kulturupplevelser och möjlighet att utveckla sina skapande förmågor. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet präglar verksamheten vilket bidrar till att stärka barns och ungas sociala, emotionella, mentala och motoriska förutsättningar. De blir även stärkta i sin rätt till yttrandefrihet då de ges möjlighet att uttrycka sina tankar i konstnärlig form.

Kulturskolan erbjuder en verksamhet av hög kvalitet i kulturella och konstnärliga uttryckssätt med möjlighet till såväl bredd som fördjupning med utgångspunkt i var och ens särskilda förutsättningar och behov. Barn och unga är delaktiga när det gäller verksamhetens utveckling och utformning. Kulturskolan ska vara en mötesplats för konstnärlig, personlig och social utveckling. Genom att skapa sammanhang där barn och unga från olika områden möter varandra så stärks gemenskapen och den sociala sammanhållningen i samhället.

Samarbete mellan kulturskolan och skolan i olika former är viktig, särskilt i relation till kulturskolans uppdrag att arbeta för ökad likvärdighet så att alla barn och unga ska få tillgång till kulturskolans verksamhet, oavsett bakgrund eller förutsättningar.

6 Uppföljning

Uppföljning av insatsområdet *utökad inskrivning i fritidshem* kommer att ske inom ramen för kvalitetsrapporten, eftersom fritidshem är en verksamhetsform som tillhör grundskolenämndens kärnuppdrag reglerat i skollag och läroplan.

Vad gäller övriga insatsområden kommer uppföljning att ske och redovisas i samband med att planen revideras inför 2023.

Varje insatsområde är medel för att nå det övergripande målet, men har olika inriktning och behöver följas upp, mätas och utvärderas på olika sätt. Indikatorer för detta beskrivs nedan. Utöver indikatorerna kommer också mer kvalitativa uppföljningsmetoder att tillämpas inom ramen för varje insatsområde, så som intervjuer med fokusgrupper, elever och lärare, samt andra underlag som tas fram inom ramen för skolornas systematiska kvalitetsarbete. En löpande och tät dialog med externa utförare i olika sammanhang är också viktiga underlag.

6.1 Sammanställning av indikatorer

Indikator	Insatsområde/-n som berörs	Kommentar
Andel elever med betyget E eller högre i svenska, svenska som andraspråk, matematik, engelska och idrott och hälsa, årskurs sex	1, 2, 3	
Andel närvarande elever på skoltid i årskurs fyra, fem och sex	1, 2, 3, 4	
Index för elever i årskurs fem som uppger att de är med i en klubb/grupp/förening (GR-enkäten)	1, 4	Frågan finns i GR-enkäten från och med 2021.
Index för elever i årskurs fem som upplever sig nöjda med sin fritid (GR-enkäten)	1, 3, 4	Frågan finns i GR-enkäten från och med 2021.
Index för elever i årskurs fem som	1, 2, 3, 4	

känner sig trygga i skolan (GR-enkäten)		
Index för elever i årskurs fem som upplever att skolarbetet är för svårt (GR-enkäten)	1, 2, 3	
Andel elever i årskurs fyra som uppger att de håller på med idrott eller någon annan motion på fritiden (hälsosamtalet)	1, 4	
Andel elever i årskurs fyra som upplever sig bra på något (hälsosamtalet)	1, 2, 3, 4	
Andel elever i årskurs fyra som upplever sig ha någon kompis på fritiden (hälsosamtalet)	1, 3, 4	
Andel behöriga lärare i fritidshem per inskriven elev	3	
Andel inskrivna elever i fritidshem i årskurs fyra och fem	3	